

УДК 94 (477+438) “1920–1938”

Андрій Крисько

УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА РОБІТНИЧА ПАРТІЯ У МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

У статті розглянуто діяльність Української соціал-демократичної робітничої партії на території Чехословаччини у 1920–1938 рр. Проаналізовано напрями, форми і методи діяльності, відносини з іншими українськими політичними партіями та державними структурами міжвоєнної Чехословаччини.

Ключові слова: Чехословаччина, Українська соціал-демократична робітничка партія, політика, Соціалістичний інтернаціонал, міжвоєнний період.

Актуальність дослідження політичного життя у середовищі української еміграції у міжвоєнній Чехословаччині зумовлена зростанням суспільного інтересу до політичних процесів сучасності, а також тим, що у міжвоєнній Чехословаччині продовжили свою діяльність ті політичні партії, які були створені ще на території України.

Наукова новизна полягає у висвітленні діяльності Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) в заключний період її існування в абсолютно відмінних від українських реаліях.

Об'єктом виступають політичні процеси, які відбувалися в українському емігрантському середовищі міжвоєнної Чехо-Словаччини, а предметом – діяльність УСДРП.

Метою статті є висвітлення основних напрямів, форм і методів діяльності УСДРП у міжвоєнній Чехо-Словаччині. Для досягнення мети вирішуються наступні дослідницькі завдання: встановити час і причину появи партії та її структур у Чехо-Словаччині; проаналізувати напрями, форми і методи діяльності партії, її стосунки з іншими українськими політичними партіями та чехословацькими державними і політичними структурами.

Дослідження партійного життя української еміграції міжвоєнного періоду у Чехо-Словаччині розпочалося започаткували самі емігранти [1], однак їх праці характеризуються описовістю, заполітизованістю і суб'єктивністю у висвітленні подій. У радянський період відоме лише дослідження І. Кураса з притаманними епосі кліше і штампами [2].

Це питання не стало предметом окремого дослідження і в сучасній вітчизняній історіографії, хоча є наукові праці, в яких у певному контексті розглядається діяльність УСДРП у 1920–1938 рр. [3].

У міжвоєнній Чехо-Словаччині діяло п'ять партій соціалістичного (у європейському розумінні) спрямування. Однією з них була УСДРП, створена ще у грудні 1905 року на II з'їзді Революційної української партії (РУП), який прийняв рішення про зміну назви партії з РУП на УСДРП. На цьому ж з'їзді ухвалено і програму УСДРП, взірцем якої була ерфуртська програма німецьких соціал-демократів [4, с. 5–6, 68–74].

В Україні партія мала вплив серед українського робітництва, ремісників, службовців і, частково, інтелігенції. Лідер соціал-демократів В. Винниченко очолював перший український уряд. Головами урядів Української Народної Республіки (УНР) були й інші члени цієї партії – В. Чехівський, Б. Мартос, А. Лівіцький й І. Мазепа. Визначним діячем УСДРП був голова Директорії УНР (з весни 1919 р.) С. Петлюра. Після IV Універсалу Центральної Ради українські соціал-демократи перейшли з позицій федералізму на платформу боротьби за повну незалежність України. УСДРП з'явилася внаслідок розвитку загальноєвропейського соціалістичного руху. Українські соціал-демократи дотримувалися думки про те, що соціалізм має формуватися поступово й закономірно, базуючись на високорозвинутості капіталістичного способу виробництва. Перебуваючи на позиціях еволюційного розвитку соціалізму, вони не були прихильниками революцій.

Тривалий час УСДРП співпрацювала з Українською партією соціалістів-революціонерів (УПСР) в урядових структурах УНР. У зв'язку із підтримкою пропольської орієнтації Директорії УНР соціал-демократами соціалісти-революціонери припинили будь-яку співпрацю з ними. УСДРП залишилася на становищі однієї з урядових партій до часу перебування УНР на українській території, а також і за межами України. Основна частина членів УСДРП емігрувала у листопаді 1920 р. спільно з Державним Центром УНР. У Тарнові (Польща) соціал-демократи стали ініціаторами скликання Ради Республіки, який мав стати тимчасовим найвищим органом влади [5, арк. 189]. Частина членів УСДРП, навіть після занепаду Ради Республіки, вирішила залишитися з екзильним урядом УНР, вважаючи, що поза ним будь-яка політична робота неможлива. 9 грудня 1920 р. у Львові створене бюро ЦК УСДРП у складі М. Шадлуна, І. Мазепи та Й. Безпалка. У такому складі бюро діяло у Львові і Тарнові до середини 1922 р. Упродовж липня 1922 р. – травня 1924 р. цей орган перетворено на виконавчий комітет, а потім аж до останнього дня його існування він називався “Закордонною делегацією УСДРП”, яка упродовж 1923–1938 рр. перебувала у Празі [2, с. 159].

Більша частина українських соціал-демократів за кордоном виявилася прихильниками ведення самостійної політичної роботи, не пов'язаної з емігрантським урядом УНР. Це крило українських есдеків поділялося на дві течії, осередки яких перебували у Празі, закордонну групу УСДРП на чолі з М. Галаганом та закордонну групу УСДРП, яку очолювали І. Мазепа, П. Феденко та Б. Матюшенко. Прихильники М. Галагана перебували на більш “лівих” позиціях і тяжіли до співпраці з есерами М. Шаповала [6, арк. 4]. На протигагу Галагану, група І. Мазепи, П. Феденка і Б. Матюшенка дотримувалась концепції демократичного соціалізму західноєвропейського зразка. Проте обидві групи празьких соціал-демократів, на відміну від членів УПСР, не ставили собі завданням боротьбу з екзильним урядом УНР [7, арк. 13].

У Чехо-Словаччині українські соціал-демократи не проводили ревізії програми своїх дій, а лише уточнювали її. Це проводилося шляхом обговорення на шпальтах українських соціал-демократичних друкованих органів – “Вільна Україна”, “Соціалістична думка”, “Соціал-демократ” та на сторінках органу чехословацьких соціал-демократів “Pravo Lidu” [8, с. 193]. УСДРП стояла на позиціях еволюційного розвитку суспільства, тому вона визнавала, що криза капіталізму, зумовлена війною, була тимчасовою. Отже, побудова в Україні соціалістичного суспільства у найближчий час була фікцією. Тому основним завданням української революції було “розчищення” шляху для розвитку капіталізму в Україні. Подібно до есерів шаповалівської течії есдеки вважали радянську соціально-економічну систему державним капіталізмом. Будучи прихильниками концепції демократичного соціалізму, лідери УСДРП дотримувалися позицій соціал-демократів Західної Європи щодо розходжень між соціал-демократами та комуністами у практиці побудови соціалізму. Хоча українські соціал-демократи і внесли до своїх програмних засад низку марксистських положень, але відстоювали думку, що теорія не може бути абсолютною істиною, а повинна постійно корегуватись практикою. Позиція УСДРП полягала у тому, що потреба консолідації сил українських соціалістів за кордоном існує. Відсутність єдності у програмах та тактиці між соціал-демократами та соціалістами-революціонерами призвела до відмови есдеків взяти участь у створюваному УПСР в Празі “Українському революційно-демократичному національному союзі”, хоча українські есдеки і не відкидали можливості створення у майбутньому в незалежній Україні єдиної соціалістичної партії, яка буде сповідувати ідеї західноєвропейського соціалізму. У відповідь на відмову М. Шаповал оголосив українських соціал-демократів полонофілами [7, арк. 15].

Власне теоретичні, програмні й тактичні протиріччя між закордонними організаціями УСДРП та УПСР негативно вплинули на український соціалістичний рух в еміграції. Більше 10 років

перебування за межами України між цими партіями не було нормальних міжпартійних стосунків. Лише після смерті М. Шаповала лідери закордонних есерів Н. Григориїв, М. Скидан та П. Богацький звернулися з відкритим листом до групи соціал-демократів І. Мазепи, у якому запропонували забути давні взаємні образи і відновити співробітництво [9, с. 138].

Наприкінці 1934 р., завдяки координації зусиль між пражськими організаціями соціаліст-революціонерів та соціал-демократів, з одного боку, і УСРП Галичини та УСДП Галичини – з іншого, у Львові був скликаний український соціалістичний конгрес. Н. Григориїв пояснював необхідність скликання його тим, що “зовнішні обставини боротьби вимагають вчасного подання з українського боку необхідних інформацій, впливання на поступовання різних міжнародних чинників, зв'язування української справи з певними міжнародними інтересами, що гуртують коло себе головніші і рішачі міжнародні чинники”. Для виконання цього завдання “необхідно витворить осередок для збирання правдивих відомостей про становище і вимоги українського народу, контролю їх та відповідного поширення на міжнародному полі; координації там української чинності взагалі та усунення самочинства в українській справі, як своїх українських факторів (П. Скоропадський, А. Лівичський, Є. Коновалець, В. Винниченко і т.п.), так і чужинецьких (німецьких, польських, жидівських, московських і т.п.)” [10, арк. 139]. Проте організаційного оформлення ідея соціалістичного блоку не одержала. Координація дій між пражськими групами українських есерів та есдеків спостерігалася упродовж усієї другої половини 1930-х років. Іноді до спільних акцій підключалися й члени Української радикально-демократичної партії (УРДП). 14 листопада 1936 р. ці три українські закордонні соціалістичні партії опублікували спільну “Декларацію українських політичних партій (УСДРП, УПСР, УРДП) щодо проекту нової Конституції СРСР”. У “Декларації” українські соціалісти заявили про невизнання “за будь-якими органами СРСР права законодавствувати за Україну, для якої влада СРСР єсть влада чужої насильницької окупації” [11, арк. 1]. Ця декларація засвідчила те, що українські партії лівого скерування, особливо УПСР, змінили своє ставлення до співпраці з екзильним урядом УНР, який підтримувала УРДП.

Характерною рисою діяльності УСДРП за кордоном була розбудова нею зв'язків з партіями II Інтернаціоналу та його наступника Соціалістичного робітничого інтернаціоналу. Представники українських соціал-демократів брали участь в роботі установчого конгресу Соціалістичного робітничого інтернаціоналу в Гамбурзі у 1923 році, а також його конгресів у Марселі (Франція, 1925 р.), Брюсселі (Бельгія, 1928 р.), Відні (1931 р.) та міжнародної соціалістичної конференції у Парижі (1933 р.) [12, с. 109–112]. До виконавчих органів Інтернаціоналу надсилались численні меморандуми, декларації, листи, відозви і заяви керівництва УСДРП в розрахунок на сприяння з боку цієї міжнародної організації соціалістичних партій стосовно різних проблем існування української нації.

У декларації українських соціал-демократів від 21 травня 1923 р., приуроченій відкриттю конгресу Соціалістичного інтернаціоналу у Гамбурзі, порушувалося питання більшовицького терору та голоду в Україні, а також пропонувалося засудити рішення Ради послів стосовно проблеми Східної Галичини. До цієї декларації додавалися брошури та матеріали європейськими мовами про становище українських земель під польською окупацією. На гамбурзькому конгресі делегати УСДРП запропонували внести до резолюцій положення про те, що конгрес протестує проти насильства над українським народом з боку сусідніх держав та визнає за ним право на вільне національне державне самовизначення. Через протидію делегатів закордонного представництва російських меншовиків таке формулювання було відхилене [13, арк. 33]. Проте, на конгресі у Марселі в 1926 р. на вимогу делегації УСДРП прийнята резолюція з вимогою до СРСР про виведення окупаційних військ з України, Вірменії та Грузії [12, с. 110].

У листопаді 1930 р. в органі Соціалістичного інтернаціоналу “Міжнародна інформація” (“International Information”), який видавався в Цюриху, заходами П. Феденка опубліковані матеріали Українського протестаційного комітету з приводу польської “пацифікації” українського населення Західної України. Антиукраїнську політику Польщі П. Феденко засудив у виступі на засіданні виконавчого комітету Інтернаціоналу. На міжнародній соціалістичній конференції у Парижі в серпні 1933 р. делегацією УСДРП подано матеріали про масовий голодомор у радянській Україні [9, с. 141].

В листопаді 1938 р. у Празі відбулася остання конференція членів УСДРП за кордоном. На ній прийнято рішення про розпуск закордонних організацій партії і відкликання її представництва з Соціалістичного інтернаціоналу. Мотивами прийняття цього рішення були: 1) зміна ситуації на українських землях, через що програма та ідеологія партії вимагають істотних змін, бо теоретичні засади марксизму не можуть надалі бути базою для ідеології партії; 2) політика Соціалістичного інтернаціоналу, який ніколи не виявляв позитивного ставлення до української проблеми [2, с. 163].

Отже, УСДРП активізувала свою діяльність за кордоном, що зумовлювалося зростанням суспільної зацікавленості до українських питань.

Список використаних джерел

1. Галаган М. Десять років української громади в ЧСР: огляд життя і чинності (1927/1927) / М. Галаган/ – Прага, 1938. – 112 с.; Животко А. Українська партія соціалістів-революціонерів і преса / А. Животко // Трудова Україна. – 1934 – Ч. 11. – С. 16–20; Шаповал М. Куди вони йдуть... / М. Шаповал // Нова Україна. – 1925. – №1. – С.1–2. Курас І.Ф. Повчальний урок історії: (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії) / І. Ф. Курас. Київ. – 1986. – 185 с. 3. Віднянський С. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: ВБУ / С. Віднянський. – Київ, 1994. – 82 с.; Потульницький В. Історія української політології / В. Потульницький. – К., 1992. – 192 с. 4. Самостійна Україна: Збірник програм українських політичних партій початку ХХ ст. / [Упор. Федьков О.]. – Тернопіль, 1991. – 82 с. 5. Центральний Державний архів громадських організацій України, ф. 1, оп. 20, спр. 620, 237 арк. 6. Центральний Державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 3562, оп. 1, спр. 31, 187 арк. 7. Центральний Державний історичний архів України у м. Львові, ф. 760, оп. 1, спр. 30, 67 арк. 8. Tejchmanova S. Dokument o ukrajinske emigraci v mezivalecnem Ceskoslovensku // Slovanský přehled. – 1993. – № 1. – S.189–197. 9. Трошинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / В. П. Трошинський. – Київ, 1994. – 260 с. 10. ЦДАВО України, ф. 3562, оп. 1, спр. 32, 193 арк. 11. ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 336, 483 арк. 12. Феденко П. Ісаак Мазепа – борець за волю України / П. Феденко. – Лондон, 1954. – 228 с. 13. ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 157, 96 арк.

Андрей Крыськов

УКРАИНСКАЯ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТИЯ В МЕЖДУВОЕННОЙ ЧЕХО-СЛОВАКИИ

В статье рассмотрена деятельность Украинской социал-демократической рабочей партии на территории Чехо-Словакии в 1920–1938 гг. Проанализированы направления, формы и методы деятельности, отношения с другими украинскими политическими партиями и государственными структурами Чехо-Словакии.

Ключевые слова: Чехо-Словакия, Украинская социал-демократическая рабочая партия, политика, Социалистический интернационал, межвоенный период.

Andrii Kryskov

UKRAINIAN SOCIAL DEMOCRATIC WORKERS PARTY IN INTERWAR CZECHO- SLOVAKIA

The article deals with activities of Ukrainian Social Democratic Workers Party in the territory of Czechoslovakia in 1920–1938. The main trends, forms and methods of activity, relations with other ukrainian political parties and government agencies are analyzed.

Key words: Czechoslovakia, Ukrainian Social Democratic Workers Party, policy, Socialist International, interwar period.